

ESBORREM LA SIMBOLOGIA FRANQUISTA DE CALAFELL

EXPOSICIÓ DE MOTIUS

El franquisme que no marxa

El règim franquista fou una dictadura instaurada després d'una rebel·lió militar i tres anys de guerra d'extermini. Entre les seves múltiples esferes repressives, el franquisme —juntament amb la resta de règims totalitaris europeus del segle XX— va ser un gran expert en adequar i utilitzar els espais públics i simbòlics, sotmetent-los als interessos de la dictadura i com a expressió del poder davant de la societat.

Els carrers i places d'un poble, els llocs d'interrelació entre els veïns, són espais de memòria compartida d'una comunitat. Apropiant-se'ls, la dictadura pretenia construir una nova memòria col·lectiva hemiplègica i unilateral, d'exaltació d'un bàndol i condemna a l'oblit i l'ostracisme públic de l'altre. La col·laboració subordinada dels ajuntaments serà cabdal en aquest sentit.

La creació d'una nova tradició franquista va afectar el conjunt de l'espai públic, des de l'onomàstica als antropònims, passant per monuments, plaques, làpides, calendaris commemoratius i festius o el propi nomenclàtor dels carrers. Una decidida acció destructiva de la simbologia republicana, que serà reemplaçada per l'erecció de nous monuments i signes d'exaltació de la dictadura. Amb la mort del dictador, però, no s'abordà obertament una anàlisi crític del passat. La Transició fou també un "pacte del silenci", un procés d'amnèsia col·lectiva i de desmemòria induïda, disfuncional per al posterior aprofundiment de les llibertats democràtiques.

L'any 2014, Pablo de Greiff, Relator Especial de l'Organització de les Nacions Unides sobre la promoció de la veritat, la justícia, la reparació i les garanties de no repetició¹, va emetre un demolidor informe quant a les mesures adoptades pels successius governs espanyols davant les violacions dels drets humans comeses durant la dictadura. Entre altres, l'informe destaca la pervivència de nombrosa simbologia franquista en carrers, edificis, plaques commemoratives i insígnies, i recorda l'obligació legal de les autoritats de retirar-la.

En la mesura que és el present el que crea els instruments de commemoració, escull figures i dates, ignora o multiplica esdeveniments, hem de preguntar-nos per la llarga permanència de la simbologia franquista en tants pobles i ciutats gairebé quatre dècades després de la desaparició física del dictador.

Ens cal, per imperatiu cívic, abordar la remoció d'aquells símbols franquistes que encara perduren en les nostres vil·les i ciutats. Una cultura democràtica no pot basar-se en l'amnèsia. La memòria col·lectiva del passat immediat ha d'ésser cuidada pels poders públics com a factor de convivència col·lectiva, i aquesta no es pot basar en el buit o en una letargia condescendent respecte de la dictadura.

¹ Informe A/HRC/27/56/Add.1

Disponible a: <http://www.ohchr.org/EN/HRBodies/HRC/RegularSessions/Session27/Pages/ListReports.aspx>

Les reminiscències franquistes a Calafell: els carrers

En el cas de Calafell, a finals de gener de 1939 l'ajuntament aprovà la castellanització de tots els noms de carrers i places i la remoció de totes les plaques i símbols de l'etapa democràtica republicana. El 12 de maig del mateix any, les autoritats franquistes municipals rebatejaren la plaça de la República com a *plaza del Caudillo*.

Amb tot, el canvi generalitzat del nomenclàtor tingué lloc mitjançant un acord municipal del dia 18 de gener de 1941: “«De acuerdo con las últimas disposiciones emanadas del Gobierno Civil de esta provincia se acuerda que [...] sean rotuladas las calles de esta población cambiando algunos de los nombres antiguos por otros que perpetúen la memoria de personas ilustres y adictas al Glorioso Movimiento así como actos alusivos al Movimiento de Liberación. »”².

Denominacions com Calvo Sotelo, José Antonio, General Sanjurjo, General Mola, General Martínez Anido o 1° de Abril, noms de personatges o conceptes fidels a la litúrgia de la dictadura, substituïen denominacions tradicionals dels carrers del poble, gestades per l'ús popular, o altres més recents aprovades durant el període democràtic republicà.

Amb la Transició, a tot el país s'inicià un procés de mobilització popular per recuperar els signes d'identitat catalana. Quant al nomenclàtor, es recuperaren les versions catalanes dels noms de carrers i places, s'eliminaren les denominacions amb clares referències al període feixista anterior i se n'incorporaren de noves vinculades als referents democràtics esborrats durant la dictadura. Aquesta mateixa transformació tingué lloc a Calafell.

Això no obstant, aquest procés no fou complet. L'Ajuntament de Calafell i els de molts altres pobles del país i del conjunt de l'Estat mai han realitzat una política dirigida a recuperar, commemorar i fomentar la memòria històrica dels pobles respectius. Com a conseqüència, encara es pot trobar nombrosa simbologia franquista pels carrers, places i edificis públics arreu del territori.

En el cas de Calafell, a dia d'avui encara trobem, com a mínim, dos exemples de noms de carrers amb clares reminiscències feixistes. Concretament, el carrer dels Caiguts i el carrer dels Màrtirs.

De fet, aquestes dues vies han sofert un procés de transmutació, d'abreujament i catalanització —que no modificació— de la denominació original, que en ocasions pot emmascarar el seu significat apologètic franquista. Com recorda l'historiador local Joan Santacana, “... es va voler honorar la Falange amb el nom de «Caídos por Dios y por España» atorgat a un petit carrer del Poble; també per honorar els requetès, un carrer va rebre el nom de «Mártires de la Tradición»”³.

² Tetas Palau, Lluís (1997). *Els carrers de Calafell. Un model de creixement urbanístic i d'establiment de toponímia urbana*. Sant Sadurní d'Anoia: Ajuntament de Calafell i Institut d'Estudis Penedesencs, p. 37.

³ Santacana, Joan (2005). *Història de Calafell. El segle XX. Volum II: entre la pesca i l'especulació*. Calafell: Llibres de Matrícula, p. 100.

Aquest escurçament i catalanització del nomenclàtor franquista no és privatiu de Calafell, sinó que s'ha produït en moltes altres localitats. Moltes places i carrers que actualment es denominen genèricament "dels Caiguts", originalment eren "de los Caídos por Dios y por España", "de los Caídos de la Cruzada", "de los Caídos por la Patria", etc. Només per citar-ne un exemple molt similar, a Molins de Rei l'original plaza de los Caídos por Dios y por España sobreviurà fins fa pocs anys sota la forma de plaça dels Caiguts⁴.

El cas del carrer dels Caiguts de Calafell ha arribat a aparèixer en alguns mitjans de comunicació en els últims anys com a exemple de supervivència de toponímia franquista al país⁵⁶.

Les denominacions populars originals

En l'estudi toponímic dels carrers de Calafell de Lluís Tetas, es recullen les denominacions populars d'aquests dos carrers abans del canvi de denominació franquista. El carrer dels Caiguts "... se l'anomenava popularment *carrer del Viola* o *de Cal Viola*, en referència a la casa que hi ha ..."⁷. El carrer dels Màrtirs s'anomenava tradicionalment carrer de les Eres, en referència al "carrer que enllaçava amb un camí que portava a les eres, on avui hi ha la plaça del mateix nom."⁸ La primera referència d'aquesta última denominació data ja de 1863.

Cal destacar que ens trobem davant de denominacions la recuperació de les quals revesteix un especial valor. Corresponen a topònims nascuts per *via natural*, prenent com a referent una particularitat molt evident de l'àmbit físic o social immediat de la via en qüestió, l'accés a una determinada zona (carrer de les Eres) o d'una família que residia en aquell indret (carrer del Viola). Aquest tipus de topònims són històricament els primers en aparèixer, fruit del propi ús i apropiació de l'espai físic per part dels seus habitants, i sovint el seu bateig legal no era res més que l'oficialització d'una denominació ja perfectament consolidada entre els veïns⁹. Per tant, es tracta d'un cas evident de recuperació de toponímia popular i tradicional.

La seva restitució, a més, estaria en consonància amb la filosofia de les recomanacions d'organismes internacionals com la UNESCO sobre la normalització dels noms geogràfics, les quals reconeixen els topònims populars com a patrimoni cultural immaterial de la humanitat.

La mateixa referència també es pot trobar a: Montoliu, Miquel; Santacana, Joan (2000). *Els anys grisos (1939-1959). Entre la por i l'estraperlo*. Calafell: Llibres de Matrícula, pp. 15-16.

⁴ Carbonell Porro, Joan Anton. "Els carrers, testimonis de la història". A: *L'Espai: revista de recerca i divulgació*. Núm. 1, 1998, p. 53.

⁵ "La història dels pobles que va fundar Franco": Diari Ara, 28/12/2013, p. 39.

Disponible a: http://www.playloud.org/press_Francos_Settlers/Franco_ARA_Dic_2013.pdf

⁶ "Símbols franquistes arrelats al territori": Diari Ara, 21/01/2015.

Disponible a: http://www.ara.cat/cultura/Simbols-franquistes-arrelats-territori-Franco_0_1289271120.html

⁷ Tetas Palau, Lluís (1997). *Els carrers de Calafell. Un model de creixement urbanístic i d'establiment de toponímia urbana*. Sant Sadurní d'Anoia: Ajuntament de Calafell i Institut d'Estudis Penedesencs, pp. 70-71.

⁸ Ibid., p. 94.

⁹ Ibid., p. 51.

Instruments legals

L'article 15.1 de la Llei 52/2007, de 26 de desembre, per la qual es reconeixen i amplien drets i s'estableixen mesures a favor d'aquells que van patir persecució o violència durant la guerra civil i la dictadura, estableix que "Les Administracions públiques, en l'exercici de les seves competències, prendran les mesures oportunes per a la retirada d'escuts, insígnies, plaques i altres objectes o mencions commemoratives d'exaltació, personal o col·lectiva, de la insurrecció militar, de la Guerra Civil i de la repressió de la Dictadura...". La llei, per tant, no fa referència a reconversions i atribueix a les administracions públiques la tasca de retirar tota simbologia franquista encara present avui en dia.

La pròpia administració pública a nivell estatal va adoptar menys d'un any després una disposició que desplejava la norma¹⁰. Això no obstant, la llei va tenir un desplegament normatiu insuficient, especialment quant als criteris d'actuació de la resta d'administracions públiques. Aquest fet ha comportat una aplicació insuficient i molt demorada de les intervencions que la llei apuntava. Amb tot, i per bé que limitada, ja existeix jurisprudència al respecte.

La Sentència del Tribunal Suprem de Justícia de Castella i Lleó (STSJ CL 154/2014), de 20 de gener de 2014, en referència a l'aplicació de la Llei de la Memòria Històrica a Valladolid, estableix "l'obligació de l'administració local [...] de procedir a adoptar [...] les mesures oportunes per a la determinació dels escuts, insígnies, plaques i altres objectes o mencions, commemoratives d'exaltació, personal o col·lectiva, de la insurrecció militar, de la Guerra Civil i de la repressió de la Dictadura que hagin de ser retirades...".

Així mateix, la Sentència del Jutjat Contenciós Administratiu nº 1 de Bilbo (Sentència nº 168/2014), de 9 d'octubre de 2014, condemna l'Ajuntament de Bilbo per incompliment de la Llei de la Memòria Històrica quant a la retirada de la denominació d'un carrer dedicat a un personatge vinculat al franquisme.

En l'àmbit català, l'article 54.1 de l'Estatut d'Autonomia de Catalunya estableix que "La Generalitat i els altres poders públics han de vetllar pel coneixement i el manteniment de la memòria històrica de Catalunya com a patrimoni col·lectiu que testimonia la resistència i la lluita pels drets i les llibertats democràtiques."

Corol·lari de l'anterior fou la creació del Memorial Democràtic l'any 2008, una institució que a pesar de les seves limitacions ha contribuït a iniciar un camí de restitució i dignificació de la memòria democràtica del país i de superació de l'amnèsia col·lectiva dictada per la Transició.

En el marc d'aquest organisme, l'any 2010 s'elaborà un Cens de simbologia franquista de Catalunya¹¹ en el qual, per bé que no era exhaustiu, es comptabilitzaven més de 3.500 símbols franquistes que encara restaven intactes al nostre país. És destacable que s'hi recollís un dels dos carrers a què fa referència aquesta moció. Concretament, el número de catàleg 209 correspon al carrer dels Caiguts de Calafell. La corresponent fitxa del catàleg deixa palès que "El nomenclàtor del carrer fa clara referència als morts del

¹⁰ Concretament, l'Ordre CUL/3190/2008, de 6 novembre, per la qual es publica l'Acord del Consell de Ministres, de 31 d'octubre de 2008, pel qual es dicten instruccions per a la retirada de símbols franquistes en els béns de l'Administració General de l'Estat i els seus organismes públics dependents.

¹¹ <http://memorialdemocratic.gencat.cat/ca/simbologia/>

bàndol nacional durant la Guerra civil. Es tracta d'un homenatge que feu el consistori franquista a tots aquells vilatans que donaren la vida per la causa nacional.”

A més d'identificar els símbols franquistes que resten a Catalunya, l'objectiu de la Generalitat era establir uns criteris bàsics d'actuació per configurar una política pública sobre el tractament de la simbologia franquista. Per això, el Memorial Democràtic va encarregar a un grup d'experts un informe amb criteris generals i recomanacions d'actuació. Fruit d'aquest treball s'elaboraren unes “Recomanacions per a l'actuació sobre la simbologia franquista catalogada al Cens”¹². En l'apartat 3.2, corresponent a la retolació de carrers, el document recomana que les plaques amb noms explícitament franquistes, tant de personatges col·lectius —cas dels carrers dels Màrtirs i dels Caiguts— com individuals, siguin retirades de la via pública i s'estableixi una nova denominació. La pròpia guia recull el registre de tots els símbols i el criteri d'actuació recomanat. En el cas del carrer dels Caiguts, s'explicita clarament la seva retirada.

En aquest nou context, en els últims anys han sigut molts els pobles i ciutats que han retirat simbologia de la Dictadura i modificat els noms de carrers i places amb reminiscències franquistes, iniciant projectes de recuperació de la seva memòria històrica local, molts d'ells amb l'ajuda del Memorial Democràtic. Els ajuntaments de Viladecans¹³, El Prat del Llobregat¹⁴, Granollers¹⁵, Amposta¹⁶ o Santa Coloma de Gramenet¹⁷ en són alguns exemples. L'Ajuntament de Madrid va aprovar recentment el canvi de nom de més de 30 carrers, així com la retirada de plaques i monòlits que honoren a persones o col·lectius relacionats amb la Dictadura¹⁸. El veí Ajuntament del Vendrell va aprovar el 19 de gener d'enguany la proposta d'elaboració d'un cens de la simbologia franquista al municipi i la seva posterior retirada. Finalment, el propi Síndic de Greuges va instar aquest mes de gener l'Ajuntament de Tortosa a retirar un monument franquista commemoratiu de la batalla de l'Ebre¹⁹.

¹² [http://simbologia.cat/mialias.net/documents/Recomanacions d actuacio sobre els simbols identificats al Cens.pdf](http://simbologia.cat/mialias.net/documents/Recomanacions_d_actuacio_sobre_els_simbols_identificats_al_Cens.pdf)

¹³ <http://www.aj-viladecans.es/Plantilles/noticia/ JNjtGAWc42ZvysXnk3At8dhB78jMiTsODyJsbvebOJaSXCazsDkDnA>

¹⁴ <http://www.elprat.cat/noticies/detallNoticia/ ZCZRBU1Qu4chuvn2OwPJauUexiqqApQuZP7r0Q80kqzYqF24PY4EH1g>

¹⁵ <http://www.setdies.cat/la-placa-manuel-montana-de-granollers-canvia-de-nom/>

¹⁶ <http://www.mon.cat/cat/notices/2015/12/l equip de govern d amposta canviara de nom els darrers carrers dedicats a franquistes que queden a 154419.php>

¹⁷ <http://www.elpuntavui.cat/politica/article/17-politica/933017-lultim-vestigi-franquista-desapareix-dels-carrers.html>

¹⁸ http://www.eldiario.es/politica/Ayuntamiento-Madrid-aprueba-cambiar-nombres_0_465453661.html

¹⁹ <http://www.sindic.cat/ca/page.asp?id=53&ui=4009&prevNode=346&month=0>

Calafell també ha de fer passos decidits en el camí de recuperació de la memòria històrica del poble. Un treball que s'ha de desenvolupar en un ampli marc de col·laboracions, tant amb centres de recerca que treballen aquests temes, com amb organismes que treballen per a la recuperació de la memòria històrica.

La construcció d'un país en llibertat és contradictori amb la conservació sense reserves de la nomenclatura i simbologia imposada pel règim franquista i amb el manteniment d'aquest fet dins la normalitat civil i l'acceptació institucional. Si bé durant la Transició es va optar per solucions de consens o bé discretes, el moment polític i social actual exigeix actuar amb normalitat i eliminar la imposició del record de l'opressió feixista. Un acte de dignitat i justícia per tots aquells que van perdre la vida lluitant per la llibertat i la justícia del nostre país.

Per tot l'exposat, la Candidatura d'Unitat Popular de Calafell proposa al Ple de l'Ajuntament l'adopció dels següents

ACORDS

1. Remoure la placa original i substituir el nom de carrer dels Caiguts per la seva denominació popular de carrer del Viola o de Cal Viola.
2. Substituir el nom de carrer dels Màrtirs per la seva denominació popular de carrer de les Eres.
3. Dur a terme les mesures oportunes d'informació i comunicació als veïns del municipi, especialment als residents dels carrers abans esmentats, quant als acords 1 i 2.
El consistori oferirà tot el suport i facilitats possibles a les veïnes i veïns pel que fa referència als tràmits burocràtics que el canvi de nom els pugui suposar.
4. Emprendre activitats de foment de la Memòria Històrica, en especial aquelles dirigides a la dignificació i reconeixement públic de les víctimes i els represaliats pel franquisme.
5. Crear la Comissió temporal de Simbologia i Nomenclàtor Franquista²⁰ per endegar una revisió general de la nomenclatura, simbologia i títols honoraris de Calafell dedicats a personatges, col·lectius i institucions franquistes o feixistes.
L'Ajuntament elaborarà un cens d'aquests elements en el termini de sis mesos i iniciarà un mecanisme de debat i revisió que compti amb les parts afectades, la societat civil i tots els grups polítics.

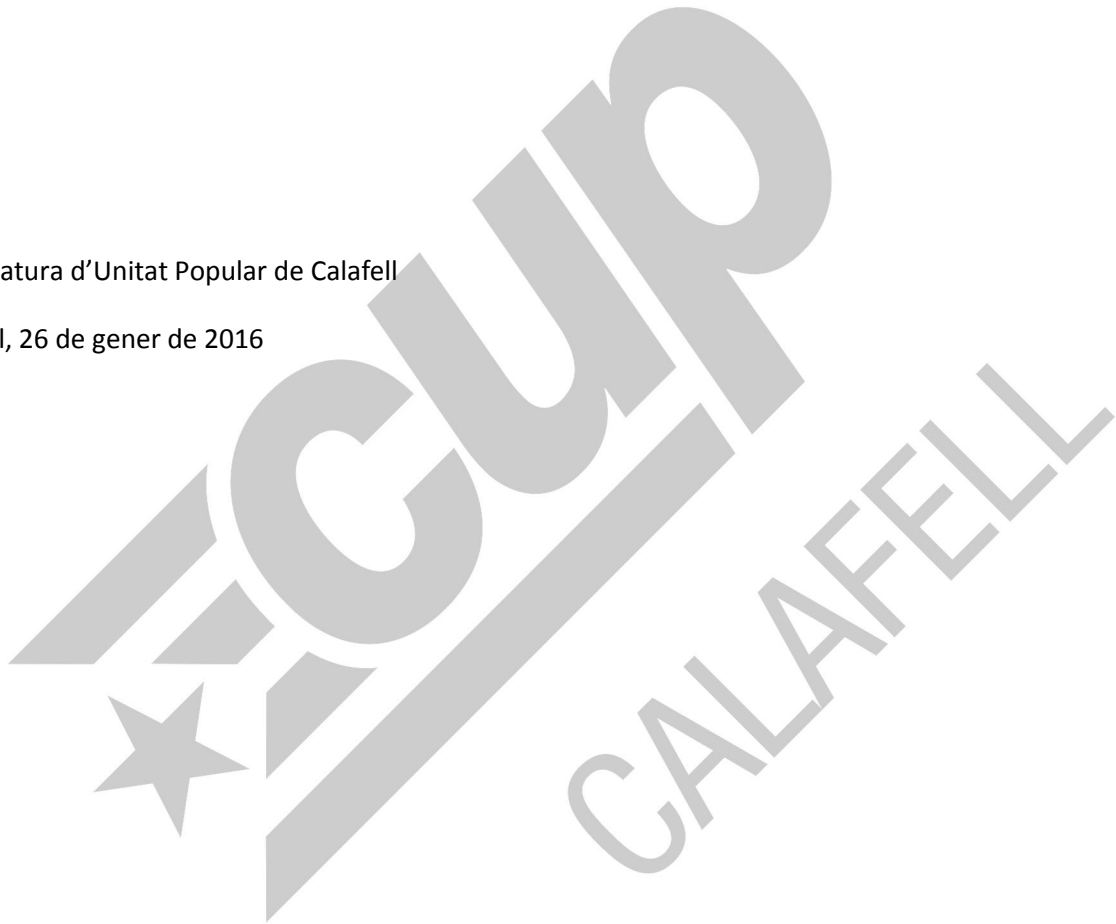
²⁰ A l'empara de l'article 60.4 del Decret Legislatiu 2/2003, de 28 d'abril, pel qual s'aprova el Text refós de la Llei municipal i de règim local de Catalunya, i de l'article 53 del Reglament Orgànic Municipal de l'Ajuntament de Calafell.

Aquest procés de revisió serà públic, amb l'objectiu de donar a conèixer la situació a la població, promoure'n la participació i recordar el període històric.

6. Crear un grup de treball específic²¹, dins la Comissió Informativa de Serveis Econòmics i Urbanístics, integrat per representants dels diferents grups municipals, perquè elabori una proposta a presentar a l'esmentada comissió informativa que incorpori nous mecanismes de participació ciutadana en el procés actual que segueix l'Ajuntament de Calafell respecte a la denominació de les vies urbanes del municipi, places, centres o edificis públics.

Candidatura d'Unitat Popular de Calafell

Calafell, 26 de gener de 2016

²¹ A l'empara de l'article 55.4 del Reglament Orgànic Municipal de l'Ajuntament de Calafell.